

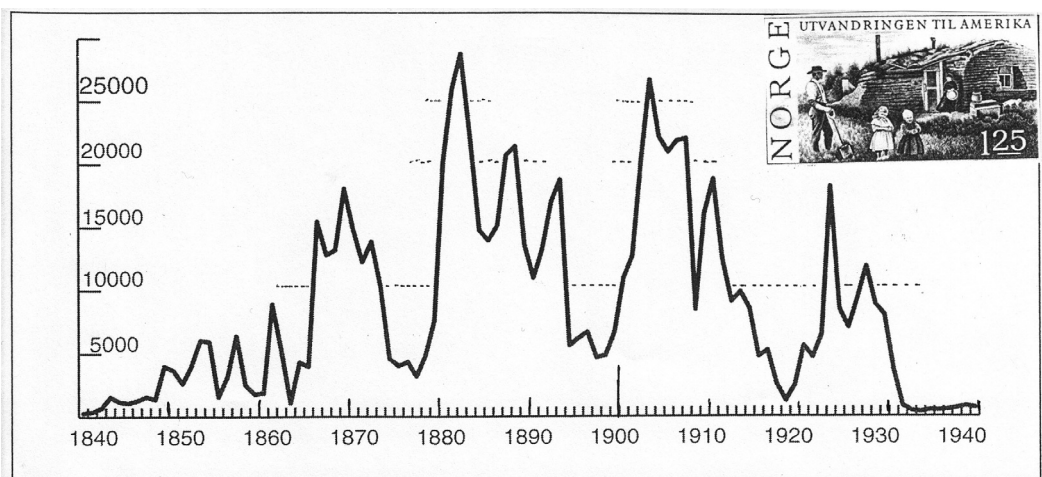
Bureising som levebrød i Sollia

Bureising, det vil si nydyrking og etablering av nye gardsbruk der det før var utmark, hadde sin topp i mellomkrigstida. Arbeidsstyrken bestod av bureiser, hustru og barn over 15 år som tok del i arbeidet. Det utgjorde nær 25 000 personer i perioden 1921-36. I tillegg bodde om lag 20 000 barn under 15 år på brukene. Ni av ti bureisere kom fra hjem hvor faren hadde arbeidet i jord- og skogbruk. En undersøkelse kunne derfor konkludere med at det var «jordbruksnæringen og de næringer som fra gammel tid har vært nøye knyttet til denne – skogbruk og fiske – som gir av sitt befolkningsoverskudd til bureisingen.» I Hedmark fylke var det 1 353 bruk, det tredje største antallet for ett fylke.

Fra emigrasjon til indre kolonisering

Ved starten av 1900-tallet vakte utvandringen til Amerika bekymring fordi så mange unge, arbeidsføre folk forlot bygdene. Under gode tider i 1890-åra var det flust med arbeid innenlands, og emigrasjonen var på det laveste. Men etter krakket i spekulasjonsøkonomien i Kristiania i 1899 økte emigrasjonen raskt til gamle høyder.

Selv om det hadde vært støtte til drenering og dyrkning av myr på slutten av 1800-tallet, regnes starten av bureisingen til 1903 da det ble etablert en ordning med former for offentlig støtte. Dette første sentrale tiltaket for å hjelpe arbeidsfolk til å anskaffe eget småbruk eller egen bolig kom ved lov i 1903 ved opprettelsen av den statsstøttede

Emigrasjon fra Norge 1840-1940.

banken *Den Norske Arbeiderbruk- og Boligbank*. Oppgaven var å skaffe billige lån. Banken ble i 1915 ved lovendring avløst av *Den Norske Stats Småbruk- og Boligbank*, som fra 1946 het *Noregs Småbruk- og Bustadbank*. Banken ble 1965 opptatt i Statens Landbruksbank. Banken var et kraftfullt virkemiddel gjennom hele bureisingstida for å hjelpe folk til lån for å frikjøpe husmannsplasser eller starte bureising. I Sollia brukte en håndfull familier denne muligheten til å kjøpe seg fri fra husmannskontrakter eller å starte bureising før krigen 1914-18.

I 1908 ble *Selskapet til Emigrasjonens Indskrænkning* stiftet. Det hadde som formål å etablere nye heimer for å sikre arbeidskraft til jordbruket og skape livskraftige bygder. Navnet ble endret til *Selskapet Ny Jord* i 1915, og fra 1918 ble begrepet bureising tatt i bruk. I formålsparagrafen for Selskapet Ny Jord er et hovedmål å nykolonisere Norge. Nye bosettinger kom i gang i randsonen av eldre bruk og mange steder på helt nye bureisingsfelt i utmark og på myrer.

Verdenskrigen 1914-18 var god for norske eksportnæringer, blant annet ble det stor etterspørsel etter skogsprodukter. Det førte til stor aktivitet i skogbruket. Men matvaremangel under verdenskrigen og arbeidsløshet vakte bekymring, og for å motarbeide uheldige følger av ensidig industrialisering vedtok Stortinget i 1920 regler om statstilskudd og lån til bureising. Det hjalp på mulighetene til å rydde og dyrke ny jord.

Tida mellom krigene – 1920- og 30-åra

I 1918, 1919 og 1920 var det gode tømmerpriser og jobbetid i næringslivet generelt. Europa trengte det meste for å få den sivile sektor på fote igjen. Mange østerdøler del-

tok i skipsfart, industrireiseing og internasjonal handel. I Russland kjøpte skogeiere fra Østerdalen før revolusjonen store skogeiendommer med sikte på at det skulle gi god avkastning. Priser og lønner var gode, og alle som ønsket det, hadde arbeid.

I 1920 kom det et internasjonalt konjunkturfall. Utover høsten ble det vanskeligere å få solgt tømmer, og til slutt helt umulig. Tømmerprisene for sesongen var avtalt og mange store drifter var planlagt og til dels satt i gang. Da skogeierne forstod at prisene ville falle, økte mange avvirkingen for å tjene mest mulig mens prisene enda var høye. Det ble et stort overskudd på tømmer og store vansker i skogbruket. Prisene ble mer enn halvert fra vinteren 1921 til vinteren 1922. Fordi driftene vinteren før hadde vært større enn etterspørselen, lå det mye usolgt tømmer igjen. Skogeierne fikk dermed lavere inntekter, men med unntak av sesongen 1921/22 holdt avvirkingen seg forholdsvis stabil gjennom 1920-åra.

Levekåra for skogsarbeiderne ble likevel merkbart dårligere, og fordi det også var elendig økonomi i jordbruket og industrien, søkte mange flere skogsarbeid, til dels med underbud på driftene. Det var tre grunner til at Staten fra 1921 tok til å støtte nydyrking og bureising. Det var for å avhjelpe den akutte mangelen på mat som hadde oppstått under krigen fra 1914-18, økende arbeidsledighet etter konjunkturromslaget i 1920 og innvandringsstopp i USA. For mange var bureising eneste mulighet til et levebrød.

Bureisingsstøtten besto i et lån på inntil 7 500 kroner som var rente- og avdragsfritt i sju år. Det ble også gitt andre former for støtte, som reising av uthus og våningshus, dyrkingsbidrag og støtte til kjøp av kunstgjødsel. Bureiseren måtte være mellom 21 og 65 år, og kunne ikke ha en formue på

Hans Dalen var en av brødrene fra Furulund som ble bureisere. Her står han midt i rydningsfeltet på Dalen i 1926 med hakke og tverrøks som de viktigste håndredskapene. Foto: Sollia.net.

over 10 000 kroner eller ha en årlig inntekt over 2 500 kroner for å få støtte. Bruket måtte ha minst 30 dekar dyrkbar jord, og dyrket areal måtte ikke på forhånd være mer enn 15 dekar. Det skulle heller ikke finnes bebyggelse på rydningsplassen på forhånd.

Jordbruksprisene falt i 1921. Da hadde det vært gode forhold i flere år, og folk i næringen var optimister. Mange hadde investert i kjøp av jord og maskiner, men med dårlig etterspørsel og lave priser og i tillegg en streng offentlig pengepolitikk, opplevde jordbruksbefolkningen en tyngende gjeldsbyrde med tvangsauksjon som resultat. Tallet på tvangsauksjoner i jordbruket satte rekorder fra slutten av 1920-åra og utover i 1930-åra. I Østerdalen var Ytre Rendal og Åmot verst stilt. Arbeidsfolk merket nød, fattigdom og sult på kroppen.

Krisen som startet i 1920, rammet først næringslivet, så bankene. Mange banker hadde lånt ut penger uten tilstrekkelig sikkerhet, og de hadde ofte selv spekulert i den ville handelen med gull, aksjer og obligasjoner, der alle søkte størst mulig profitt.

Dermed kunne ikke bankene betale folk verken renter eller hele innskuddet om de skulle ønske det. Bankene ble satt under offentlig administrasjon for at det skulle ryddes opp. I beste fall fikk innskyteren igjen noen få titalls prosent når mange av bankene skulle avvikles. Sparepengene gikk tapt. Dermed nådde krisen med fornyet kraft den enkelte borger. Den personlige økonomien ble generelt vanskelig, men med personlig gjeld ble situasjonen nærmest umulig i en tid uten sosiale velferdsordninger.

Kommunene kunne komme under statlig administrasjon. Ganske snart kom rundt 50 kommuner under administrasjon, blant dem mange byer. I august 1927 ble det fremmet konkursbegjæring overfor en kommune, og ikke lenge etter var det en kommune som begjærte seg selv konkurs.

Regjeringen grep inn med et forbud mot at kommuner kunne gå konkurs eller innlede konkurs- eller akkordforhandlinger. I stedet fikk man gjeldsmekling. Til sammen 300 av landets 750 kommuner fikk på denne måten en akkordordning.

Sollia kommune greide å styre sin økonomi uten å bli satt under administrasjon eller inngå i akkordordninger. En bureiser, *Olav Knutson*, var ordfører hele denne perioden.

Bureising i mellomkrigstida

Christoffer Hornsrud, Norges første arbeiderpartistatsminister i 1928, talte varmt om bureising. Han så for seg at bureiseren ikke bare ble bonde med jordbruk som viktigste oppgave, men at bureiseren også skulle være arbeider med de viktigste pengeinntektene opptjent utenfor bruket, det vil si arbeiderbonde. I Sollia hadde alle bureiserfamilier inntekter fra virksomhet utenfor bruket.

Sæther – bureisingsbruk ved Vulua. Foto: Bjørn Brænd 1975.

I Sollia ble 43 planer godkjent for bureising, de fleste i perioden 1918-39. Det ble nye gårder i alle bygdas grender. Det endret for alltid bygdas karakter og kulturlandskap. Med utgangspunkt i skogsmark, ofte i randsonen av eldre gårder, var det at bureiserfamilien ryddet skog, dyrket jord og bygde hus til en gård som kunne overlates til neste generasjon. Men det kom også endel nye bruk kilometervis uten vei til nærmeste nabo.

Sollia, som landet ellers, utviklet seg med rota i sin egen fortid. En oversikt over andelen sysselsatte i næringene skogbruk, jordbruk og industri, i prosent av yrkesbefolkningen i 1930, viser at 20,7 prosent av de yrkesaktive i jord- og skogbruk var eierne selv, og at det var 9,2 prosent skogsarbeidere. I alt var den statistiske yrkesbefolkningen 304 personer i 1930. Sammenlikner vi med østerdalsbygdene ellers var det bare Os som hadde en større andel eiere av jord og skog blant de sysselsatte.

Kvikne, Tolga, Tynset og Alvdal hadde en noe mindre andel, men primærnæring-

ene stod sterkt i disse bygdene. I Stor-Elvdal, Åmot, Elverum og Ytre Rendal var mindre enn ti prosent av yrkesbefolkningen eiere av jord og skog, i Stor-Elvdal bare 5,8 prosent. Derimot var det 22,4 prosent skogsarbeidere i Stor-Elvdal (av 2845) og i Ytre Rendal på topp i Glåmdalen med 28,4 prosent (av 1218).

Kriseår i 1930-åra

Vinteren 1931 holdt bønder og småbrukere over hele Østlandet en serie møter for å diskutere den gjeldskrisen som i flere år hadde vært et mareritt på bygdene. Det kunne være flere hundre tvangsauksjoner enkelte uker, og familier, selv med små barn, ble bokstavelig talt kastet ut med makt. I 1932 ble 22 792 eiendommer begjært tvangs solgt. I alt ble 6 568 av salgene gjennomført, og tilsvarende mange familier mistet alt de eide. Auksjonene nådde også Sollia og rammet bureisere med barn.

Krisen var størst for dem som hadde etablert seg som bureisere eller overtatt eiendommer før 1920. Kroneverdien hadde

vært relativt stabil, og det var normalt avsetning til anstendige priser for produktene. I tillegg var det alltid arbeid å få. Gjennom 1920-åra ble den reelle verdien av lånene fordoblet.

Prisene på landbruksprodukter sank, og arbeidsledigheten steg. De verst stilte arbeidsledige forsørgere ble gitt nødsarbeid med kontant avlønning. Stortinget evnet ikke å løse problemene.

Fylkesmann Knud Øyen innskjerpet 13. september 1932 at kommunestyret ved behandling av søknader om gjenkjøp av småbruk som hadde vært til tvangsauksjon, måtte ta avgjørende hensyn til hvordan brukeren hadde skjøttet eiendommen. Der man fant at eiendommen kunne vært skjøttet bedre, burde det stilles betingelser om forsvarlig drift forut for vedtak om gjenkjøp, og kommunestyret fikk oppgaven å vurdere om brukeren var mindre skikket til å drive bruket, og i tilfelle burde det selges til en annen. Jordloven ga hjemmel.

Det ble videre satt en grense slik at samme person kunne få anledning til gjenkjøp til redusert pris bare én gang, med mindre det ikke forelå helt ekstraordinære omstendigheter. Småbrukernemda og jordstyret fikk pålegg om å gjøre den nødvendige kontrollen av at eiendommen ble drevet etter forutsetningene i Jordloven.

Ved jordbrukstelingen i 1939 leverte 92 bruk oppgave. Aldri før hadde det vært så mange jordbruksenheter i Sollia, og det var optimisme å spore hos de fleste. Noen av bureisingsbrukene slet med å dyrke nye jordstykker, andre arbeidet med bygging, mens de alle fikk en halv, en eller inntil to sekker kunstgjødsel som støtte til driften, i alt 12 sekker ble delt ut. Jordstyret fordelte 300 kroner som bidrag til å reparere uthus på eldre bruk.

Nødsarbeid

Ved Kongelig resolusjon av 4. januar 1935 ble det bestemt at det av statsbudsjettets midler til å bekjempe arbeidsløsheten for terminen 1934/35, skulle brukes 4000 kroner til fortsatt opparbeidelse av veianlegget Folldalsveien-Sollias grense ved Storbekkmøen/Ytterdalen. Det ble forutsatt at distriktsbidraget var en femdel. For dette beløpet skulle det sysselsettes seks arbeidsløse fra Sollia herred i fire måneder. Det var også ønskelig at det ble vekslet med arbeidsstyrken slik at dobbelt så mange personer kunne få skiftevis sysselsetting. Arbeidsløse med forsørgeransvar hadde fortrinn til arbeid. I ny kongelig resolusjon av 29. mars 1935 ble det bevilget nye 2000 kroner til anlegget. Disse nye midlene ga arbeid til seks nye mann i to måneder om våren.

I tråd med Stortingets vedtak ble det forutsatt at lønnen for veiarbeidet skulle ligge under det arbeiderne kunne oppnå i ordinært arbeid i jordbruk, skogbruk og fiske. Dette var og skulle være nødsarbeid. Da arbeidsløshets-meldingen fra Sollia ble sendt 6. mars var 12 personer sysselsatte i nødsarbeider, mens 38 andre voksne menn over 18 år var helt uten arbeid. Ingen av de arbeidsledige fikk arbeidsløshetsbidrag av kommunen. Disse bevilgningene var trolig et ledd i valgkampen i 1936 og synliggjøringen av slagordet ”By og land – hand i hand”.

Oversikten over støtte til fattige viser at bare seks solliværingene og én utenbygdes fra fikk støtte i 1934. Én av disse fikk støtte for første gang og av andre årsaker enn arbeidsløshet.

Bureiserbarn og koner med ansvaret

Å være bureiserbarn i mellomkrigstida og fram mot de tidlige femtiåra, var lite spøk

Stubbebryter på veianlegg 1936-37. Arbeiderne er bureisere og småbrukere. Foto: Sollia bygdebok.

og mye alvor. Det er et stort kapittel, forsømt å fortelle, men grunnleggende for voksenlivet hos alle sammen. Noen få levde ut lekedrømmen om gard, husdyr og familie og ble i jordbruket.

Men de aller fleste måtte ut og finne arbeidsdrømmen på andre arenaer. Men selv om de først og fremst lærte det grunnleggende for å produsere mat og ha solidaritet i en familie, så fulgte det med ubevisste kunnskaper og evnen til å finne løsninger på praktiske utfordringer. Likevel ikke bare praktiske utfordringer. Bureiserbarn så hjemme at alle hadde et ansvar, alle måtte hjelpe til og bidra. Alle, familiens folk og nabolaget, hadde en stor felles tanke: livberging gjennom magre år og arbeid mot en bedre framtid.

Gunnar Sæther (f. 1938) på Nordeng kan fortelle om rydningsarbeid på bruket etter at arbeidsdagen som faren Kåre hadde

i Vegvesenets regi, var over. De to guttebarna hjalp til med å sveive stubber opp fra jorda. Selv om de var små ble de sterke med sveiva på stubbebryteren – de løftet flere

Rabarbra vokste på alle bureisingsbruk. Småbrukarlaget gjorde felles innkjøp av ripsbusker. Det fins også på de fleste av brukene.

Foto: Bjørn Brænd 2019.

tonn med den. På nabobruket Nyheim var det bare jenter. De lærte også å ta et tak med møysommelig å grave ny jord fri for røtter og stein. I perioder flyttet Kåre Sæther og Sverre Furulund med Vegvesenet til anleggsområder for nye veier, f.eks. da Strandveien sørover fra Atna ble anlagt tidlig i 1950-åra. Da hadde bureriserkonene Reidun Sæther og Marit Furulund alt ansvar hjemme på bruket, i fjøset og ellers. Jentene lærte tidlig å melke, stelle kalver og høner, og de fikk ansvar med å se til yngre søsken om det var slike i huset. Jentene hadde hjemmelagde dukker og noen enkle dukkeklær – de lærte å stelle barn og ha omsorg for de små på den måten.

Slik var det også for de mange bureiserne som tilbrakte uker og måneder i tømmerkogen vinterstid. Da var det vanlig praksis at skogsarbeiderne dro hjem lørdag ettermiddag for å ha frihelg hjemme. Her var tømmerkjøerne mindre fri, det var ofte nødvendig å ha hesten i skogsstallen hele uka igjennom på grunn av kulda – hjemme var stallen kald, og var hesten borte fra skogsstallen et døgn, ja, da ble også den kald. Konene hadde ansvaret hjemme. <Barn i lek>

Helt fra tidenes morgen har barn lekt med ben- og konglekyr og laget fjøsgard, pinnetømmer og barkbåter i bekker og dammer. Dette er en del av kultur- og naturarven. Barna lekte seg inn i voksenlivet.

Gjenreisningstid med nye muligheter

Ikke alle bureisningsbruk var liv laga. Etter krigen ble den nasjonale politikken endret med satsing på industri og strukturrasjonalisering av jordbruket. Det førte i Sollia til at tre bruk ikke kom i gang og noen bruk raskt ble fraflyttet.

Barn i lek. Bureiserbarn kjørte med geitebukk som læring for voksenlivet. Foto: Sollia bygdebok.

Noen startet som bureisere i 1930-åra, men drift på bruket tok slutt etter én generasjon. På noen bruk er i dag bare tuftene av uthus tilbake, mens jordveien fortsatt drives av naboer. På noen bruk er jordveien ikke lenger i drift, mens hus står fortsatt som et minne om en annen tid. Noen få har omstilt seg gjennom de 75 åra som har gått siden krigen sluttet og er i dag fullverdige gårdsbruk med husdyr og jordbruksproduksjon.

Opsal – bureisingsbruk fra 1939, i 2019 feriested. Foto: Bjørn Brænd.